

Из Тодоров А. Модерната политическа мисъл, С. Планета 3, 2001

1968-ма

1968 година се е превърнала в политически и културен символ. Тя става преломна в световен план и две събития символизират тази преломност: майската криза във Франция и августовската интервенция на Варшавския договор в Чехословакия.

Май 1968 е несъмнено революционен момент не само защото възприема символите на Революцията или защото наистина води до съществени социални придобивки, но преди всичко, защото се развива върху илюзията за Абсолютното начало (*tabula rasa*)¹. И тъкмо поради това поставя началото на цялостно преосмисляне на идеята за Началото (а и за Края, за финала). От друга страна, особено важна "заслуга" на май 1968 е изключителната пъстрота на движението, породила и пъстротата на неговите интерпретации. Интелектуалци и работници, комунисти и социалисти, марксиста и анархисти, стари и нови леви - всичко това е в неповторима амалгама, която е невъзможно да наречеш с едно име.

И все пак интерпретацията на май 1968 г. като Начало, т. е. като Революция, изглежда има основание. Преди всичко това е бунт срещу Стоката и обществото на потреблението, срещу "подредения либерален свят", където Човекът е всичко друго, само не и свободен. Не е случайно огромното влияние на **Херберт Маркузе** върху интелектуалците - дейци на май 1968. "Съвременното американско общество е надминало стадия на производителността, където индивидуалните производствени единици се противопоставят в свободно съревнование; с трансформацията на либералния капитализъм в организиран капитализъм, "индивидуалността" става фиктивна в икономическата област (и не само там); тя се развива впоследствие от бързото и вълнуващо нарастване на производителността на труда и от нарастването на средствата и инструментите, които използват тази производителност. Пред лицето на тази историческа еволюция ние трябва да се запитаем, в индустриално общество от нашия тип къде и как можем да говорим за развитие и изява на творческата индивидуалност."² Според Маркузе новият автономен и творчески индивид не може да се мисли като постепенна трансформация на отчуждения в неотчужден труд (т.е. една от интерпретациите на Маркс като съпротива срещу индустриализацията и опит за възвръщане към занаятчийския, т. е. творчески труд). Производителният апарат винаги ще бъде структура, която се противопоставя на автономията в процеса на производството. Става дума за промяна на връзката между производителя и консуматора, от една страна, и производствения апарат. Това е възможно не в самия производствен апарат, а със създаването на "околна среда" (еко), която е достижима със средствата на модерния свят и чието създаване ще е израз на истински освободен труд³. И ако според Маркс сферата на производство е сферата на необходимостта, а свободното време е сферата на автономията на индивида, то нарастването на свободното време е израз на прогреса на "царството на свободата". Но според Маркузе съвременното индустриално общество е почти изцяло затворило това царство на свободата, като се е намъкнало във всички сфери на индивидуалното съществуване. "Свободното време" всъщност е време за консумация, следователно не е свободно. Тъкмо затова обратното на марксовата концепция - "творческото свободно време" - е реалистично и съответстващо на съвременните условия⁴.

Може ли тази критична "програма" да се разглежда като мотивация за революционно действие? На пръв поглед да. Но всъщност не става дума за класическата революция от XIX и началото на XX век - тип "вземане на властта" и използване на държавата за радикална обществена промяна. Революционните сили, казва Маркузе, ще се родят в хода на самата обществена радикална промяна, те не бива да се идентифицират с класическите. Онова, което ще конституира силите на радикалната промяна, е Солидарността, социалистическата солидарност, което е другото име на

¹ Ibid., p. 695.

² Цит по: Marcuse. *Pour une theorie critique de la societe*. P., 1971.

³ Ibid., p. 192.

⁴ Ibid., p. 194.

автономията, заключава Маркузе⁵. Тази спонтанност не може да бъде сама по себе си радикална революционна сила. Тя е възможна след осъзнаване, образование и политическа практика, т. е. с някаква организация, но за Маркузе това е един "дисциплиниран анархизъм", включен в непосредствената политическа практика. Маркузе обосновава новите форми на свободата, в името на които се развива движението. Насоката му е срещу потискането на либидото от принципа на реалността, срещу ограниченията, които едно привидно свободно общество налага на индивида. За Маркузе "краят на борбата срещу капиталистическия ред не е едно общество на труда и справедливостта, а едно общество на наладата и свободата".⁶

Май'68 открива, че теорията е вид практика, променяща действителността. В движението теорията е всесилна - всеки учи и обучава, връщането към текста е всеобщо. Луи Алтюсер препрочита Маркс, Жак Лакан препрочита Фройд. Обявената цел е "изчистването на текста" от последващите наслоения, след което практиката се осъществява върху и чрез текста.

Луи Алтюсер въвежда понятието "теоретична практика като работа в полето на културата и социалното, като дейност за разрушаване на "идеологическия апарат на държавата" - едно от средствата на господството. Алтюсер, може би наред с Мартин Хайдегер, е една от главните философски референции на Май'68. Онова, което го занимава най-вече, е отношението субект-обект. Хайдегер оспорва формулите за това отношение, дадени от дотогавашната философия: природата (обектът) не е пасивно-изчаквателна по отношение на човека, а човек не може да бъде просто пасивен субект, подлежащ на създаване и формиране. Човекът е "царство на откривателството", ако изобщо има природа, то това е активността, склонността към действието, чрез което познава света и себе си.

За Алтюсер човекът не е самодостатъчен (както смята дотогавашната хуманистична философска традиция). Той винаги е в определена социална структура. Промяната започва не в социалната структура, нито в човешкото съзнание, субектът ѝ е теорията, по-скоро - теоретичната практика. За Алтюсер е съществено познанието за това, как човек възприема знанията и идеологическите послания.

Май'68 ражда "теоретизиращия субект". Всеки има това призвание. Важен е не самият текст, а как той се чете, как се възприема. Препрочитането на текста дори ще стане безкрайно: Никос Пуланцас ще препрочита Алтюсер, който препрочита Маркс. Ражда се нова перспектива: промяната ще се търси чрез дискурса.

В хода на теоретичните дискусии се очертават контурите на един нов индивидуализъм - на либертарния индивид. Това е възможност за младите да утвърдят самоличността си чрез отхвърляне на реда на възрастните, както е наложен в обществото. Движението може да се определи и като бунт срещу йерархията, срещу всичко онова, което иска да дисциплинира младежта, да я вкара в социалните коловози. Особено остро се оспорват ролите на мъжа и жената - те не са естествени, а социални: момичетата се включват в движението, възприемащо културата на бандата от типа на "Бони и Клайд".⁷

Либертарният индивидуализъм на Май'68 се допълва от един радикален егалитаризъм. Никакви йерархии не се признават: нито в знанието (всеки учи и поучава), нито в дипломите (всеки е ученик и учител), нито в постове (всеки е ръководител и подчинен). Всичко е е равно, еднакво значимо: всеки дискурс, всяка култура, всеки топос. Движението търси тоталната проницаемост на всички социални граници, премахва границите между публично и частно, между интимно и политическо, между единично и множествено. Чрез тази проницаемост смачканият индивид иска да си присвои всичко, което му е отнето: времето, езика, сексуалността. "Онова което искаме: всичко!", заявява в апела си групата "Да живее революцията".

Движението изважда като емблеми символите на комунизма: портретите на Маркс и Ленин, знамената, загубилите смисъла си понятия като "работнически контрол", "пряка демокрация", "пролетариат". Това е субверсивно както към либералното общество, така и към комунистическата партия, която лидерите на движението смятат за консервативна "партия на реда".

⁵ Marcuse. *Vers la liberation. Au-dela de l'homme unidimensionnel*. P., 1969.

⁶ Цит. по: Chatelet Fr., Ev. Pisier-Kouchner. *Les conceptions politiques du 20eme siecle*. P. PUF, 1990, p. 908.

⁷ *Nouvelle histoire des idees politiques*. P., 1990, p. 701.

През 1970 г. излиза първият брой на списанието "Tout" (Всичко), което извежда в обществения дебат проблемите на ежедневието. Оттук и логичното възприемане на стиха на Артюр Рембо "Да променим живота" като лозунг. В тази нова перспектива в центъра на дебата, вместо класовата борба и нейната партийна еманация, застават въпроси като сексуалността, отношението между мъжа и жената, семейството, наркотиците. На преден план изникват и правата на различни малцинства: хомосексуалисти, психично болни, затворници. Всичко се смесва в неповторима амалгама на една истинска културна революция.⁸

Май'68 е движение, което иска да отстои свободата на индивида срещу институциите. "Ситуационистите" виждат институциите на властта в самия урбанизъм, в начина на изграждане на градските зони. Мишел Фуко ще покаже, че властта се проявява ежедневно, но най-вече чрез институциите, създадени да превъзпитават индивидите (затворите и психиатриите).

Изобщо Май'68 е явление, пълно с последици. Символичната отправна точка на пост-структурализма и постмодернизма във философията, старт за екологизма, регионализма, начало на една многостранна критика на реда, излизаща извън познатите класово-революционни сценарии. Явлението се разпространява и в други западни държави: Германия, САЩ, Япония, Италия. То придобива характер на общо движение. За крайно левите движението е самоутвърждаване на революционен субект, когото отчуждението води до крайния бунт (Тони Негри, впоследствие теоретик на "Червените бригади" в Италия).⁹

В известен смисъл могат да се търсят допирни точки, въпреки множеството различия, с Пражката пролет от 1968 и демократичните движения в Полша и някои други комунистически страни. Искането за "социализъм с човешко лице" в Прага е искане за свобода: връщането към основните социални ценности на комунистическия проект е стремеж за освобождаване от комунистическата бюрокрация. Италианецът **Тони Негри**, теоретикът на левия радикализъм, отбелязва, че "реалният социализъм" има същата логика като капитализма - парите и стойността. Истинският комунизъм всъщност означава разрушаване на логиката на парите, включително на нейния капиталистически и социалистически вариант.¹⁰

Изобщо техно-бюрокрацията (икономическа, политическа, идеологическа) е прицелът на движението и на Запад, и на Изток. Бунтът е на гражданите срещу държавата, взривът е на логиката на гражданското общество. Когато през юни 1969 г. във Франция се провеждат Генералните щати на философията, Жак Дерида ще заклейми "технополитиката, която затваря модерността". Май'68 ще издигне на пиедестал бунта. "Неподчинението като самодоказване, преставайки да бъде запазена зона само за героя, се превръща във всекидневие на общностите, изразява дълбокото движение на обществата, които започват да разчупват магията, с която си играе Държавата-провидение."¹¹ Заслуга на движението е, че политическата мисъл след това вече не пита каква трябва да бъде "добрата държава", а "за какво изобщо е нужна държавата". Така проблемът за Свободата от философски и абстрактен се свежда до движение за свободи, става практически и емпиричен.

* * *

Следвоенното развитие на света прави необходимо разграничаването на политическия модернизъм от модернизма като цяло. Това се налага най-малкото поради въпроса защо в крайна сметка доведеният докрай политически модернизъм (във вид на тоталитаризъм) сам потиска и ликвидира модернизма в останалите обществени сфери? Модернистичното изкуство е осъдено от тоталитарните режими (в нацистка Германия то е обявено за "извратено", в Сталинска Русия - за "формалистично", "нереалистично"). Официалното място на футуризма в Италия на Мусолини изглежда по-скоро изключение от общото правило.¹² Техническият рационализъм в никое тоталитарно общество не бележи напредък, с известно изключение във военната област, но и там с

⁸ Не е случайно, че движението е ентузиазизирано от "културната революция" на Мао в Китай (1966-1969). Мао се възприема като новатор, противник на закостенелия съветски комунизъм, в движението има много активни маоисти, които обаче са такива само на идеологическо равнище.

⁹ Виж: Chatelet ,Fr., Ev. Pisier-Kouchner. *Les conceptions politiques du 20eme siecle*. P. PUF, 1990, p 925.

¹⁰ Ibid., p. 924.

¹¹ Ibid., p.909-910.

¹² В крайна сметка футуристите се дистанцират от Мусолини.

големи проблеми. Нито едно тоталитарно общество не се опира на икономическата рационалност - разпиляването на икономическия потенциал по-скоро е закономерно в такива обществени условия.

Именно защото е политически, политическият модернизъм се стреми към тотално подчинение на всички останали обществени сфери на своите цели. Изкуството се разглежда като инструмент за утвърждаване на политическата власт, то трябва да бъде апологетично, което противоречи на критическия заряд на модернистичното изкуство. Техническият прогрес се поставя в служба на политическия престиж, възникват "престижните технологии", които са рационални само по случайност. Икономиката също служи за утвърждаването и укрепването на политическата власт, тя се подчинява изцяло на политиката. Всички тоталитарни общества са възприемали под една или друга форма някаква модерна философия, рационалистическа по своя характер и средство за преобразуване на действителността.

За политическия модернизъм централна ценност е ползата (за властта). Истинно, вярно е само онова, което е полезно за държавата, за запазването на установената политическа цялост. Съответно неистинно, невярно е всичко онова, което не е полезно и вреди на държавата, подкопава политическата цялост. Именно политическият модернизъм, а не модернизмът като цяло, е редуccionистки - всичко се подчинява на един общ принцип - полезността за установената власт. Модернизмът е редуccionизъм само в политическата сфера - тоталната сфера. Модернизмът в политиката е прагматичен.

Държавният прагматизъм е "едномерността", която всъщност яростно критикува Х. Маркузе, а не толкова технологическата рационалност. Главна ценност на държавния прагматизъм е престижът. Отношенията между държавите след Втората световна война особено нагледно го потвърждават: нарастването на ненужно големите запаси на ядрено оръжие (като че ли не е достатъчно да се убие веднъж) е утвърждаване на държавния престиж; кампаниите за правата на човека не целят тяхното утвърждаване, а пак е търсене на по-голям престиж за държавите; конкуренцията в икономиката, преминала и в сферата на междудържавните икономически отношения, е също израз на търсене на престиж. Могат да се посочат безброй много такива примери.

Системата ГУЛаг в СССР е не само доказателство за провала на големия модернистичен експеримент на комунизма. "В по-широк смисъл тя показва, че социализмът, така, както се практикува на Изток, не е нищо друго, освен една изключително убийствена техника за индустриално развитие, поставена в служба на една технобюрократична, националистическа и империалистическа държава."¹³

Модернизмът по своя произход е рационалистичен, а това означава че е критичен и ироничен. Модернизмът е вечно движение на самоотричане и самоутвърждаване. Още през 1925 г. Ортега-и-Гасет подчертава стремежът на модернистичното изкуство "да бъде по природа иронично"¹⁴. Но в политиката, чиято специфика е стремежът към тоталност, модернизмът винаги започва като критика и завършва като апология. Модернизмът "застива" в политиката и неговото възраждане е възможно извън и срещу политиката. Освобождването на политиката от модернизма е средството за преодоляване на задънената улица на модернизма.

След Втората световна война и последвалата я "студена война" става съвършено очевидно, че опитите за модернистично възраждане на модернизма са обречени на неуспех. Критиката на масовото общество на Запад (както философско-политологическа в трудове на мислители като Карл Манхайм, Хана Арндт, Ален Турен, Андре Горц така и в изкуството - "поп-арт" и множество други търсения, в социалното поведение - взривът на различни субкултури от 50-те години насам), кризата на сталинизма на Изток и развитието на различни реформаторски настроения и граждански инициативи в социалистическите страни през този период - всичко това е израз на протест срещу обезличаването на човека, резултат именно от разгръщането на модернизма, от "модернизацията". На дневен ред изниква проблемът за преодоляването на модернизма - измислен е постмодернизмът.

¹³ Ibid., p. 902.

¹⁴ Ортега-и-Гасет, Х. Цит. съч., с. 232.